

WYKŁAD X

O odpowiedzialności państw na gruncie prawa międzynarodowego

WPROWADZENIE

1. Pojęcie „odpowiedzialność prawna” odnosi się do konsekwencji pewnych stanów rzeczy ocenianych jako niepożądane (takich, jak np. naruszenie zobowiązania, wyrządzenie szkody), gdy konsekwencje te są przewidziane w ramach określonego systemu prawa (np. cywilnego, karnego, podatkowego, międzynarodowego) i odnoszą się do jego podmiotów.

2. Wyróżnia się dwa podstawowe rodzaje odpowiedzialności państw na gruncie prawa międzynarodowego:

(a) odpowiedzialność za akty bezprawne (*responsibility for wrongful acts*); (b) odpowiedzialność za skutki działalności zgodnej z prawem (*liability for lawful acts*).

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PAŃSTWA ZA AKTY BEZPRAWNE - UWAGI OGÓLNE

1. Omawiana tu problematyka odnosi się do konsekwencji naruszenia zobowiązania międzynarodowego przez państwo.

2. Jeżeli państwo nie wykonuje zobowiązania wynikającego z umowy międzynarodowej, wówczas sam traktat może określać konsekwencje tego naruszenia.

Jeżeli jednak umowa nie zawiera stosownych uregulowań w przedmiocie odpowiedzialności (w praktyce, jest to dość częsta sytuacja) lub państwo narusza zobowiązanie wynikające z niepisanego źródła prawa (prawa zwyczajowego lub aktu jednostronnego), wówczas należy odnieść się do ogólnego reżimu odpowiedzialności międzynarodowej, który wykształcił się na gruncie prawa zwyczajowego.

3. Powszechnie przyjmuje się, że normy prawa zwyczajowego dotyczące odpowiedzialności państw za akty bezprawne zostały skodyfikowane przez Komisję Prawa Międzynarodowego w [*Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts \(ARSIWA\)*](#) z 2001 roku. Należy podkreślić, że z formalnego punktu widzenia ARSIWA nie jest dokumentem wiążącym prawnie. Jego praktyczne znaczenie polega jednak na wskazaniu tych wiążących norm międzynarodowego prawa

zwyczajowego, które dotyczą problematyki odpowiedzialności państw za akty bezprawne.

4. Każdy bezprawny akt państwa (tzn. akt niezgodny z treścią zobowiązania międzynarodowego) pociąga za sobą międzynarodową odpowiedzialność tego państwa. „Akt” oznacza tu zarówno działanie, jak i zaniechanie działania, do którego państwo było zobowiązane.

[Sprawa amerykańskiego personelu dyplomatycznego i konsularnego w Teheranie \(USA v. Iran; MTS, 1980 rok\)](#)

Sprawa ta może być powołana jako przykład sytuacji, w której państwo ponosi odpowiedzialność za swoje zaniechanie. W listopadzie 1979 roku grupa studentów irańskich zajęła budynek amerykańskiej ambasady w Teheranie. Przez kilkadziesiąt dni budynek był okupowany; przetrzymywano w nim ok. 50 zakładników, z których większość należała do personelu dyplomatycznego i konsularnego misji.

MTS stwierdził, że Iran ponosi odpowiedzialność międzynarodową w związku z zaniechaniem podjęcia działań mających na celu ochronę nietykalności pomieszczeń misji, do czego był zobowiązany w świetle odpowiednich norm prawa międzynarodowego.

5. Na gruncie prawa międzynarodowego, państwo ponosi odpowiedzialność za akt, który:

(a) może być temu państwu przypisany (akt państwa), oraz

(b) stanowi naruszenie międzynarodowego zobowiązania tego państwa (akt bezprawny).

PROBLEMATYKA PRZYPISANIA AKTU PAŃSTWU

1. Państwo, to zjawisko złożone. Stanowi ono konglomerat czterech podstawowych elementów: ludności, terytorium, władzy oraz zdolności do utrzymywania stosunków z innymi państwami. Z tego względu, naruszenie przez państwo zobowiązania

międzynarodowego związane jest zwykle z aktami konkretnych jednostek (osób fizycznych lub prawnych).

2. Państwu można przypisać akty jednostek w poniższych przypadkach.

2.1 Państwu można przypisać akty jednostek działających jako organy władzy ustawodawczej, wykonawczej lub sądowniczej. Państwu można przypisać akt jego organu nawet wówczas, gdy organ wykroczył poza posiadane uprawnienia lub naruszył udzielone mu instrukcje (mówimy wówczas o akcie *ultra vires*), o ile organ ten wystąpił wedle wszelkich oznak w charakterze kompetentnego organu państwa.

[Sprawa Youmansa \(USA v. Meksyk; orzeczenie arbitrażowe; 1926 rok\)](#)

Obywatele Stanów Zjednoczonych przebywający na terytorium Meksyku wdali się w gwałtowny spór o wynagrodzenie za pracę z członkami lokalnej społeczności. Burmistrz miasta wezwał na pomoc oddział wojska w celu ochrony cudzoziemców. Po przybyciu, żołnierze przyłączyli się do tłumu i wzięli udział w samosądzie, którego ofiarami padli obywatele USA.

W orzeczeniu arbitrażowym stwierdzono, że żołnierze byli na służbie a oddział znajdował się pod odpowiednim dowództwem. W związku z tym, akt żołnierzy należało przypisać Meksykowi.

2.2 Państwu można przypisać akty jednostek nie będących jego organami ale umocowanych na gruncie prawa danego państwa do realizowania elementów zwierzchniego władztwa. Zasada dotycząca odpowiedzialności *ultra vires* stosuje się odpowiednio tak, jak w przypadku 2.1

Incydent z dnia 16 września 2007 roku

Przedsiębiorstwo *Blackwater* świadczy usługi m. in. w zakresie ochrony osób i mienia. Na podstawie umowy zawartej między *Blackwater* a rządem Stanów Zjednoczonych, *Blackwater* wykonywało w Iraku pewne zadania na rzecz rządu USA (np. ochrona dyplomatów). W związku z wykonywaniem tego kontraktu, pracownicy *Blackwater* otworzyli ogień do tłumu cywilów na jednym z placów Bagdadu. W wyniku

incydentu śmierć poniosło 17 osób. Działania pracowników *Blackwater* mogą być przypisane Stanom Zjednoczonym.

2.3 Państwu można przypisać akty organów innego państwa (np. żołnierzy) pozostawionych jednak do jego dyspozycji i wykonujących elementy zwierzchniego władztwa. Zasada dotycząca odpowiedzialności *ultra vires* stosuje się odpowiednio tak, jak w przypadku 2.1

2.4 Państwu można przypisać akty jednostek, jeżeli w danym przypadku:

- (a) działają one na podstawie instrukcji udzielonych przez to państwo, lub
- (b) znajdują się pod kontrolą tego państwa. Np.

[Sprawa Alvarez](#)

Alvarez jest obywatelem Meksyku podejrzanym o współudział w zabójstwie (na terytorium Meksyku) amerykańskiego agenta *Drug Enforcement Administration*. Stany Zjednoczone toczyły z władzami Meksyku bezowocne negocjacje dotyczące sposobu prowadzenia postępowania w sprawie zbrodni, nie wystąpiły jednak z wnioskiem o wydanie Alvarez na podstawie obowiązującego między obu państwami traktatu o ekstradycji. Ostatecznie, funkcjonariusze właściwych służb amerykańskich wynajęły byłego meksykańskiego policjanta, który porwał na terytorium Meksyku Alvarez i dostarczył go do Stanów Zjednoczonych. Stanom Zjednoczonym przypisać można odpowiedzialność za naruszenie normy prawa międzynarodowego, które zakazuje państwu ścigania osób na terytorium innego państwa bez zgody tego ostatniego.

Orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości

W [sprawie działalności militarnej i paramilitarnej Stanów Zjednoczonych przeciwko Nikaragui \(1986 rok\)](#), Nikaragua zarzucała Stanom Zjednoczonym naruszenie reguł traktatowych wiążących strony w relacjach wzajemnych, tj., opisanych Kartą NZ podstawowych zasad prawa międzynarodowego: zasady zakazującej interwencji w sprawy wewnętrzne drugiego państwa, oraz zakazu użycia siły lub groźby użycia siły przeciwko całości terytorialnej lub niepodległości któregośkolwiek państwa. Zdaniem Nikaragui Stany Zjednoczone naruszały wskazane zasady prawa międzynarodowego m.

in. w ten sposób, że udzielały tzw. siłom *contras* (ugrupowaniom partyzanckim zwalczającym rząd i dążącym do przywrócenia obalonego reżimu) pomocy sprzętowej, finansowej i logistycznej. Nikaragua domagała się m. in. o stwierdzenia przez MTS, że wszelkie akty *contras* (np. ataki na bazy armii nikaraguańskiej) mogą być przypisane Stanom Zjednoczonym. MTS w wyroku stwierdził, że aby przypisać Stanom Zjednoczonym konkretny akt *contras* konieczne jest wykazanie, że Stany Zjednoczone sprawowały efektywną kontrolę nad *contras* przy dokonywaniu danego aktu. Samo „finansowanie, organizowanie, szkolenie, czy wyposażanie” *contras*, a także „wybór celów dla poszczególnych operacji i ich ogólne planowanie” – nie wystarcza dla przyjęcia, że w grę wchodzi „efektywna kontrola”. Innymi słowy: Stanom Zjednoczonym można było przypisać odpowiedzialność np. za niezgodne z prawem międzynarodowym wspieranie ugrupowań rozłamowych w Nikaragui (stanowiące zabronione ingerowanie w sprawy drugiego suwerena), ale już nie za konkretne akty, których dopuściły się ugrupowania *contras* (np. ataki na bazy armii nikaraguańskiej).

MTS potwierdził powyższe stanowisko w orzeczeniu z lutego 2007 roku [w sprawie zastosowania konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa](#) (wyrok MTS z dnia 26 lutego 2007 roku, Bośnia i Hercegowina v. Serbia i Czarnogóra). W jednym z wątków tej sprawy MTS rozważał, czy Serbia i Czarnogóra ponosi odpowiedzialność za masakrę mieszkańców Srebrenicy, której dopuścili się bośniaccy Serbowie (VRS, tj. oddziały wojskowe należące do nieuznanej przez społeczność międzynarodową tzw. Republiki Srpskiej). Pomimo stwierdzenia, że Republika Srpska w Bośni „znajdowała się pod wpływem” władz w Belgradzie, które bośniackim Serbom udzielały wsparcia finansowego oraz wsparcia w postaci dostaw broni, nie wykazano jednak, by osoby, które dopuściły się zbrodni były całkowicie zależne od władz Federacyjnej Republiki Jugosławii zależne (*In the present case, the Court however cannot find that the persons or entities that committed the acts of genocide at Srebrenica had such ties with the FRY that they can be deemed to have been completely dependent on it*). Trybunał nie przypisał zatem Serbii odpowiedzialności za masakrę w Srebrenicy.

2.5 Państwu można przypisać akty jednostki faktycznie realizującej elementy zwierzchniego władztwa w przypadku, gdy nie istnieje efektywny rząd a okoliczności wymagają sprawowania takiego władztwa. Np., bezpośrednio po obaleniu reżimu

Szacha podczas rewolucji w Iranie (1979 rok), tzw. Strażnicy Rewolucji przejęli na lotnisku w Teheranie funkcje wykonywane do tego czasu przez służby celne oraz imigracyjne. Akty Strażników Rewolucji mogły być przypisane Iranowi.

2.6 Akty grup rewolucyjnych i powstańczych nie są, co do zasady, przypisywalne państwu. Jeżeli jednak, ruch powstańczy doprowadza do utworzenia nowego rządu, wówczas akty rewolucjonistów dokonane przed utworzeniem rządu mogą być państwu przypisane.

2.7 Państwu przypisuje się jednostek innych niż wymienione w pkt. 2.4-2.6 powyżej, o ile państwo uznaje i przyjmuje te akty jako własne. Np. porwanie Eichmanna dokonane w 1960 roku na terytorium Argentyny przez (prawdopodobnie) grupę osób działających samorzutnie (*a volunteer group*) zostało następnie uznane przez rząd Izraela za działanie państwa.

PROBLEMATYKA NARUSZENIA ZOBOWIĄZANIA MIĘDZYNARODOWEGO

1. Do naruszenia zobowiązania międzynarodowego dochodzi wówczas, gdy akt państwa jest niezgodny z dyspozycją normy, która to państwo wiąże.

2. Wystąpienie szkody materialnej lub niematerialnej zasadniczo nie stanowi warunku ponoszenia przez państwo odpowiedzialności za naruszenie prawa międzynarodowego.

PROBLEMATYKA OKOLICZNOŚCI WYŁĄCZAJĄCYCH BEZPRAWNOŚĆ NARUSZENIA ZOBOWIĄZANIA MIĘDZYNARODOWEGO

1. W pewnych okolicznościach, państwo nie ponosi odpowiedzialności za naruszenie zobowiązania międzynarodowego pomimo tego, że naruszający zobowiązanie akt może być państwu przypisany. Okoliczności te są przedstawione poniżej.

2.1 Ważna zgoda innego państwa wyłącza bezprawność aktu o tyle, o ile akt mieści się w ramach wyrażonej zgody. Na przykład, zgoda państwa A na stacjonowanie sił zbrojnych

państwa B na terytorium państwa A wyłącza bezprawność naruszenia prawa międzynarodowego (zwłaszcza art. 2.4 KNZ - zakaz użycia siły zbrojnej) przez państwo B, którego oddziały wkraczają do państwa A.

2.2 Legalne użycie siły zbrojnej w samoobronie wyłącza bezprawność użycia siły przez państwo, które stało się ofiarą napaści zbrojnej. Na temat warunków legalności użycia siły zbrojnej w samoobronie, zob. wykład VIII.

2.3 Zastosowanie legalnego środka odwetowego (*countermeasure*) przeciwko innemu państwu naruszającemu zobowiązanie międzynarodowe wyłącza bezprawność aktu stanowiącego środek odwetowy. Legalne środki odwetowe to takie środki, które łącznie spełniają następujące warunki:

- (a) przedsięwzięte są przeciwko państwu odpowiedzialnemu za naruszenie zobowiązania międzynarodowego i mają skłonić je do zaniechania dalszych naruszeń lub do wykonania zobowiązań stanowiących konsekwencje aktu bezprawnego;
- (b) są proporcjonalne do naruszenia;
- (c) przed ich zastosowaniem wezwano państwo-naruszyciela, by zaniechało dalszych naruszeń lub wykonało zobowiązania stanowiące konsekwencje aktu bezprawnego. Wezwanie takie nie jest konieczne, gdy potrzeba zastosowania środków odwetowych jest nagląca ze względu na konieczność ochrony interesu państwowego;
- (d) przed ich zastosowaniem poinformowano państwo przeciwko któremu miały być podjęte, oferując jednocześnie możliwość negocjacji;
- (e) środki odwetowe nie mogą być zastosowane (a jeżeli je zastosowano, to powinny zostać niezwłocznie zawieszane) o ile spór z państwem, które naruszyło zobowiązanie międzynarodowe pozostaje zawisły przed sądem lub trybunałem kompetentnym do wydania wiążącego strony rozstrzygnięcia. Środki odwetowe mogą być jednak stosowane, o ile państwo które dopuściło się aktu bezprawnego narusza zasady dobrej wiary w toku postępowania zmierzającego do rozstrzygnięcia sporu;
- (f) stosowanie środków odwetowych powinno zakończyć się, gdy państwo-naruszyciel wykonało zobowiązania stanowiące konsekwencje aktu bezprawnego (zob. niżej: Skutki naruszenia zobowiązania międzynarodowego);

(g) środki odwetowe nie mogą polegać na naruszaniu: (i) wynikającego z KNZ obowiązku powstrzymania się od groźby lub użycia siły zbrojnej, (ii) obowiązków związanych z przestrzeganiem podstawowych praw człowieka, (iii) obowiązków wynikających z norm stanowiących *ius cogens*, (iv) obowiązku powstrzymywania się od dokonywania (zbrojnych) represaliów naruszających zobowiązania o charakterze humanitarnym.

Sprawa amerykańskiego personelu dyplomatycznego i konsularnego w Teheranie

(Stan faktyczny został dokładniej omówiony wcześniej) W związku z naruszeniem przez Iran zobowiązań międzynarodowych dotyczących nietykalności personelu dyplomatycznego i konsularnego, prezydent Stanów Zjednoczonych Jimmy Carter podjął decyzję o zamrożeniu rządowych irańskich aktywów w bankach amerykańskich. Działanie to, samo w sobie nielegalne, stanowiło legalny środek odwetowy. Stany Zjednoczone nie ponosiły zatem odpowiedzialności za naruszenie prawa międzynarodowego.

Sprawa Naullila (Portugalia v. Niemcy) Trybunał Arbitrażowy, 31.7.1928 r., RIAA, vol. II

Dnia 24.8.1914 r. miał miejsce niemiecki atak na posadowiony w sąsiedztwie kolonii niemieckiej posterunek portugalski (kolonia – Mozambik), w następstwie błędnego założenia przez władze niemieckie, że Portugalia pozostaje w stanie wojny z Niemcami (Portugalia była w konflikcie – I wojna światowa – neutralna). Dnia 19.10.1915 r. urzędnik niemiecki oraz dwóch oficerów niemieckich z niemieckiej kolonii w Afryce Południowo-Zachodniej zostało zatrzymanych na terytorium kolonii portugalskiej (Angola). Podjęto próbę ich internowania. W jej toku, w następstwie podjęcia przez zatrzymanych próby ucieczki, pozbawiono ich życia. Zdarzenia miały miejsce w forcie portugalskim w Naullila. W odpowiedzi na informację o pozbawieniu życia obywateli niemieckich na rozkaz gubernatora kolonii niemieckiej niemieckie oddziały wojskowe zaatakowały i zniszczyły nadgraniczny portugalski fort i szereg portugalskich posterunków granicznych w regionie Bas-Cubango. W roku poprzedzającym incydent, 14.12.1914 r., w rejon Naullila zostały wysłane oddziały niemieckie, które w

gwałtownych walkach zajęły fort w Naullila. Po dokonaniu tego i zakończeniu walk, po kilku dniach, wycofały się. Atak niemiecki wsparł rewoltę plemienia Cunahamas przeciwko Portugalii, której stłumienia dokonały władze portugalskie dopiero wiosną 1915 r.

Te okoliczności wywołały spór. Chodziło w nim, obok rozstrzygnięcia o skali szkód wywołanych działaniami niemieckimi w obu koloniach portugalskich i wysokości odszkodowania, o „określenie zasady i granic odpowiedzialności Niemiec, w szczególności wyjaśnienia incydentu w rejonie Naullila (1915) i rozstrzygnięcia, czy incydent ten był tej natury, iż uzasadniał podjęcie przez Niemcy zastosowanych środków, i czy władze niemieckie odpowiadają za wszystkie szkody, które powstały w następstwie ich stosowania [...]”.

Strona niemiecka była zdania, że zatrzymanie, a następnie pozbawienie życia funkcjonariusza i dwóch żołnierzy „stanowi akt niezgodny z prawem narodów” i jest „uprawnionym powodem dokonania represalii”, zaś „działania oddziałów niemieckich w różnych punktach granicy z Angolą nie rodzą po stronie Niemiec odpowiedzialności”.

Trybunał w szerokim zakresie wypowiedział się na temat wywołanej argumentacją niemiecką instytucji represalii i jej cech. Zauważył, że „pierwszym warunkiem – sine qua non – prawa wykonywania represalii jest motyw ich podjęcia, wywołany aktem wcześniejszym, aktem niezgodnym z prawem narodów”. Stwierdził następnie, że „represalia są uprawnione jedynie, gdy poprzedza je bezowocna próba zrekompensowania poniesionego uszczerbku. Użycie siły może być usprawiedliwione jedynie koniecznością jej użycia” [wyrok przyjęto 27 dni przed podpisaniem tzw. Paktu Brianda-Kelloga, a więc traktatu o wyrzeczeniu się siły (27.8.1928 r.) – delegalizującym jej użycie w międzynarodowym obrocie – przyp. aut.]. Wreszcie zauważył, że niezbędne jest uszanowanie koniecznej proporcji pomiędzy represaliami a naruszeniem prawa. Trybunał stwierdził w związku z tym, że „jakkolwiek prawo narodów nie wymaga, aby represalia były zbliżone do (były kopią p.m.) naruszenia, to wymaga jednak wzięcia pod uwagę, że nadmiernymi i nielegalnymi będą represalia wykraczające poza proporcje w relacji do aktu, który je wywołał”.

Trybunał nie podzielił argumentów niemieckich dotyczących incydentu w Naullila. W szczególności wykazał i stwierdził, że śmierć funkcjonariusza i dwóch oficerów „nie była następstwem aktu władz portugalskich niezgodnego z prawem narodów”. Konkludował,

że „agresje niemieckie [...], na granicy z Angolą, nie mogą być uważane za dopuszczalne prawem represalia w relacji do incydentu Naullila [...] z uwagi na brak uzasadniającego ich podjęcie motywu, brak podjęcia wcześniejszych prób zrekompensowania uszczerbku, wreszcie brak dopuszczalnej proporcji pomiędzy podnoszonym naruszeniem a skalą podjętych represalii”.

2.4 Siła wyższa (*force majeure*). Jest to nieodparta siła lub nieprzewidziane zdarzenie pozostające poza kontrolą danego państwa oraz czyniące rzeczą zasadniczo niemożliwą wykonanie zobowiązania. Na siłę wyższą nie może powołać się państwo, które: (a) przyczyniło się do powstania stanu siły wyższej lub (b) zakładało możliwość wystąpienia siły wyższej (co może wyraźnie wynikać np. z postanowień wchodzącego w grę traktatu).

Chodzi tu np. o stan klęski żywiołowej uniemożliwiający wykonanie zobowiązania finansowego;

2.5 Działanie w sytuacji zagrożenia (*distress*). Jest to działanie, którego autor nie miał innej racjonalnej możliwości dla ratowania życia swojego lub osób znajdujących się pod jego pieczę. Na tę okoliczność nie może powoływać się państwo, które przyczyniło się do powstania zagrożenia. Nie można powołać się na nią także wówczas, gdy dane działanie grozi spowodowaniem porównywalnego lub większego zagrożenia.

2.6 Działanie w stanie wyższej konieczności (*necessity*). Stan wyższej konieczności nie może być powoływany przez państwo jako okoliczność wyłączająca bezprawność jego aktu, chyba że akt ten: (a) jest jedynym środkiem dla ochrony istotnego interesu państwa przed poważnym i bezpośrednim zagrożeniem, oraz (b) nie narusza w poważny sposób interesów państwa, państw bądź społeczności międzynarodowej, w stosunku do których naruszone zobowiązanie przysługuje. Na stan wyższej konieczności nie można powołać się wówczas, gdy: (a) dane państwo przyczyniło się do spowodowania zagrożenia lub (b) naruszone zobowiązanie międzynarodowe samo wyklucza możliwość powołania się na stan wyższej konieczności.

[Sprawa tamy na Dunaju – projekt Gabčíkovo-Nagymaros \(Węgry v. Słowacja\), MTS,](#)
[25.9.1997 r., ICJ Reports, 1997](#)

Według MTS, jakkolwiek przesłanką powołania się na stan wyższej konieczności nie jest powstanie szkody, a niebezpieczeństwo dla interesów państwa, to jednak nie jest wystarczające jedynie ryzyko wystąpienia tego niebezpieczeństwa. Co więcej, niebezpieczeństwo musi być poważne i nieuchronne i musi istnieć w czasie podjęcia działania lub zaniechania naruszającego zobowiązanie państwa.

3. Należy podkreślić dwie kwestie:

3.1 Żadna z przedstawionych wyżej okoliczności nie wyłącza bezprawności czynu, który jest sprzeczny ze zobowiązaniem wynikającym z normy peremptoryjnej (*ius cogens*).

3.2 Państwo nie może powoływać się na postanowienia swego prawa wewnętrznego dla usprawiedliwienia niewykonywania przezeń prawa międzynarodowego (jest to zasada prymatu prawa międzynarodowego nad prawem krajowym). Zob.

[Sprawa statku Alabama \(Stany Zjednoczone v. Wielka Brytania; Komisja Arbitrażowa,](#)
[1872 rok\)](#)

Zjednoczone Królestwo było państwem neutralnym w czasie wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych. Z prawa międzynarodowego wynikało dla państw neutralnych zobowiązanie, by w danym konflikcie powstrzymywały się od działań, które mogłyby być ocenione jako sprzyjające jednej ze stron.

Agenci Konfederacji zlecali budowanie w prywatnych stocznjach brytyjskich okrętów, które następnie brały udział w działaniach zbrojnych przeciwko siłom Północy.

Ambasador Stanów Zjednoczonych zwrócił władzom brytyjskim uwagę, że jedna z powstających jednostek (tj. okręt nr 290 – późniejsza *Alabama*) ma przeznaczenie wojskowe. Zażądano od władz brytyjskich, by w wykonaniu ciężącego na nich obowiązku neutralności podjęły stosowne kroki mające na celu wstrzymanie budowy.

Władze brytyjskie nie zareagowały. Alabama w czasie wojny pochwyliła bądź zniszczyła 60 jednostek Północy.

Po zakończeniu wojny secesyjnej, Stany Zjednoczone zażądały od Wielkiej Brytanii odszkodowania za szkody wyrządzone przez *Alabamę* (do których powstania Wielka Brytania pośrednio przyczyniła się swą bezczynnością).

Wielka Brytania wskazywała, że brytyjskie prawo krajowe nie dawało rządowi żadnych środków pozwalających na ingerencję w działalność prywatnych stoczni w przedmiotowym zakresie. Rozstrzygająca spór Komisja Arbitrażowa stwierdziła, że Wielka Brytania nie może powoływać się na treść swego prawa krajowego tytułem usprawiedliwienia niewykonywania spoczywającego na niej obowiązku prawnomiędzynarodowego. Komisja przyznała Stanom Zjednoczonym wysokie odszkodowanie (15.500.000 USD w złocie).

SKUTKI NARUSZENIA ZOBOWIĄZANIA MIĘDZYNARODOWEGO

1. SMTS, w orzeczeniu z 1928 roku [w sprawie fabryki chorzowskiej](#) stwierdził, że:
„Zasadą fundamentalną [...] jest, iż reparacja musi, na ile to możliwe, wymazać wszystkie następstwa niedozwolonego działania i przywrócić stan, który prawdopodobnie by istniał, gdyby odnośne działanie nie zostało dokonane. Restytucja w naturze lub, jeśli nie jest to możliwe, wypłacenie kwoty odpowiadającej wartości, jakiej wymagałoby dokonanie restytucji w naturze, odszkodowanie, jeśli jest wymagane, za szkody długotrwałą stratą wywołane, które nie mogą być objęte restytucją w naturze lub zapłatą wniesioną w jej miejsce – takie są podstawowe reguły, które służą określeniu odpowiedniej kompensacji uszczerbku wywołanego aktem sprzecznym z prawem międzynarodowym”.

2. Państwo odpowiedzialne za akt międzynarodowo bezprawny zobowiązane jest do:

- (a) zaprzestania naruszeń zobowiązania międzynarodowego;
- (b) zagwarantowania, jeżeli okoliczności tego wymagają, że naruszenia nie będą się powtarzać;
- (c) reparacji. Podstawowymi formami reparacji są:

(i) restytucja w naturze, która polega na przywróceniu stanu istniejącego przed naruszeniem. Restytucja powinna nastąpić, chyba że jest niemożliwa lub nakładałaby na państwo zobowiązane do restytucji ciężar nieproporcjonalny do korzyści, które z restytucji mogą wynikać;

(ii) odszkodowanie, które powinno pokryć szkody wymierne finansowo o ile nie zostały usunięte w ramach restytucji;

(iii) satysfakcja za szkody niewymierne finansowo o ile nie zostały usunięte w ramach restytucji lub odszkodowania. Satysfakcja może przybrać formę np.: przyznania się do naruszenia zobowiązania, wyrażenia żalu, formalnych przeprosin.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA SKUTKI DZIAŁALNOŚCI ZGODNEJ Z PRAWEM

1. Na gruncie prawa międzynarodowego istnieje ogólny zakaz wykorzystywania przez państwo własnego terytorium w sposób, który powoduje szkodę po stronie innego państwa (*sic utere tuo ut alienum non laedas*). Zakaz ten dotyczy m. in. działalności zgodnej z prawem międzynarodowym (np. działalności przemysłowej, wykorzystywania trans-granicznych zasobów naturalnych). Jednym z najśłynniejszych przypadków zastosowania tej zasady w odniesieniu do działalności przemysłowej jest sprawa *Trail Smelter*.

[Sprawa huty w Trail \(USA v. Kanada, Trybunał Arbitrażowy, 11.3.1941 r., RIAA, vol. III\)](#)

Spór między Stanami Zjednoczonymi a Kanadą dotyczył zanieczyszczeń, które wystąpiły na terytorium amerykańskim, w związku – jak twierdziły USA – z działaniem na terytorium Kanady huty w miejscowości Trail.

W 1896 r. miejscowości Trail (prowincja Kolumbia Brytyjska), nad brzegiem rzeki Columbia, w odległości siedmiu mil od granicy kanadyjsko-amerykańskiej, posadowiona została huta cynku i ołowiu. Podobnie jak starsza huta, w pobliskiej miejscowości Northport, emitowała ona ogromne ilości siarki (ok. 30 ton dziennie). Huta w Northport została zamknięta w 1921 r., natomiast huta w Trail nadal działała. W latach 30. została ona rozbudowana i stała się największą hutą cynku i ołowiu w okolicy, emitującą 300–350 ton siarki dziennie. Od 1925 r. w przygranicznym stanie Waszyngton zaczęto zauważać postępujące straty w środowisku, w postaci m.in. drastycznie

kurczących się lasów oraz wyjąłowania ziemi należącej do osób prywatnych. W 1928 r. wszczęto śledztwo, w wyniku którego ustalono, że przyczyną strat jest zanieczyszczenie emitowane przez hutę w Trail. Prowadząca postępowanie komisja mieszana ustaliła wysokość szkód na 350 tys. dol., jednakże rząd kanadyjski odmówił uznania raportu komisji za podstawę wypłaty odszkodowania.

Trybunał Arbitrażowy nie miał wątpliwości, że zanieczyszczenie lasów i gruntów w stanie Waszyngton zostało spowodowane zanieczyszczeniem siarką emitowaną przez hutę w Trail. Problem polegał jednak na tym, że w chwili rozstrzygnięcia sprawy nie istniały normy, które dziś nazywa się międzynarodowym prawem ochrony środowiska. Sąd zauważył, że „nie zna żadnej sprawy dotyczącej zanieczyszczenia powietrza, żadna sprawa nie została mu również przedstawiona. Najbliższą analogią byłby przypadek zanieczyszczenia wody, jednakże w tym przypadku również nie jest Trybunałowi znana żadna sprawa rozstrzygnięta na forum międzynarodowym. Istnieją jednak, w odniesieniu zarówno do zanieczyszczenia powietrza, jak i wody, pewne decyzje Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych, które mogą posłużyć jako wytyczne (guides) w tej dziedzinie prawa międzynarodowego”.

Trybunał Arbitrażowy stwierdził, że „zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego [...] żadne państwo nie ma prawa wykorzystywać ani zezwalać na wykorzystywanie swojego terytorium w sposób szkodzący innemu państwu lub jego obywatelom, jeśli szkody są poważne i udowodnione w sposób niebudzący wątpliwości”.

Biorąc więc pod uwagę wszelkie okoliczności sprawy, Trybunał uznał, że Kanada jest odpowiedzialna międzynarodowo za działanie huty w Trail. Obowiązkiem rządu kanadyjskiego jest zatem dopilnowanie, by spółka działająca na jego terytorium nie naruszała zobowiązań międzynarodowych Kanady.

2. Z zasady *sic utere tuo* wynika m. in. obowiązek państwa, by z należyłą starannością (*due diligence*) zapobiegało wykorzystywaniu własnego terytorium w sposób, który może wywołać szkodę na terytorium innego państwa (zob. np. orzeczenie MTS w [sprawie Pulp Mills on the River Uruguay \[Argentina v Uruguay\]](#)). W zależności od okoliczności, obowiązek działania z należyłą starannością może obejmować np. (a) dokonanie prognozy co do skutków, jakie dana działalność może wywierać na

środowisko naturalne (*environmental impact assessment*); (b) poinformowanie państwa potencjalnie zagrożonego skutkami danej działalności; (c) przeprowadzenie konsultacji z państwem potencjalnie zagrożonym skutkami danej działalności; (d) zapobieganie szkodliwym skutkom trans-granicznym.

Próby określenia parametrów działania z należytą starannością podjęła się Komisja Prawa Międzynarodowego publikując w 2001 roku [*Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities*](#). Należy podkreślić, że jakkolwiek dokument powstał w oparciu o obserwację praktyki międzynarodowej i w pewnym zakresie prawdopodobnie odzwierciedla prawo zwyczajowe, to jednak nie ma on charakteru wiążącego.

3. Naruszenie zasady *sic utere tuo* w związku z pogwałceniem obowiązku działania z należytą starannością, prowadzi do odpowiedzialności państwa za akt bezprawny (*responsibility for wrongful acts*, zob. wyżej).

4. Jeżeli natomiast, pomimo nienaruszenia obowiązku działania z należytą starannością, działalność dozwolona prowadzona na terytorium państwa A skutkuje powstaniem szkody na terytorium państwa B, wówczas w grę wchodzi reżim odpowiedzialności za skutki działalności zgodnej z prawem (*liability for lawful acts*). Reżim ten nakłada na państwo A szereg obowiązków, m. in. (a) niepowiększania szkody; (b) usunięcia skutków wyrządzonej szkody; (c) współpracy z państwem B.

5. Próby określenia parametrów odpowiedzialności za skutki działalności zgodnej z prawem, która powoduje szkody trans-graniczne, podjęła się Komisja Prawa Międzynarodowego publikując w 2006 roku [*Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities*](#). Należy podkreślić, że dokument ten nie ma on charakteru wiążącego.